

Laurynas Jonušauskas

Lietuvos diplomatinė tarnyba Antrojo pasaulinio karo metais Europoje

Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos diplomatinės tarnybos padėtis Antrojo pasaulinio karo metais, aptariami 1941–1942 m. Šveicarijoje įvykę Lietuvos diplomatų susitikimai.

Lietuvos diplomatinės tarnybos (toliau – LDT¹) veikla Antrojo pasaulinio karo metais Lietuvos istoriografijoje nebuvo specialiai išskirta dėl dviejų priežasčių: šaltinių nepakankamumo ir ribotos Lietuvos diplomatų veiklos sunkiomis Antrojo pasaulinio karo sąlygomis.

Šio straipsnio tikslas – supažindinti su LDT veiklos Europoje aspektais Antrojo pasaulinio karo metais ir apžvelgti Lietuvos istoriografijoje beveik neminėtus du dokumentus: „1941 m. liepos 14 d. diplomatų susitikimo [Šveicarijoje, tiksliai susitikimo vieta nenustatyta. – L. J.] protokolą“ (išspausdintas „Akiračiuose“², tačiau ne visas) ir „1942 m. gegužės 21–birželio 14 d. Lietuvos diplomatų susitikimo Berne užrašus“³.

1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, LDT užsienyje liko vienintelė oficiali institucija, kuri veikė Lietuvos Respublikos vardu. Jos veikla dėl įvairių tarptautinių politinių aplinkybių tapo ribota, tačiau Lietuvos diplomatai sudėtingomis darbo ir gyvenimo sąlygomis savo diplomatinę ir politinę kryptį suvokė labai aiškiai. Svarbiausias jų veiklos tikslas buvo nepriklausomo

Lietuvos valstybės atkūrimas. Po Lietuvos okupacijos ir aneksijos pasiuntiniai įteikė protesto notas dėl Sovietų Sąjungos agresijos Lietuvos atžvilgiu ir tarptautinių sutarčių bei tarptautinės teisės nuostatų nesilaikymo valstybių, prie kurių jie buvo akredituoti, vyriausybėms, taip pat Lietuvos užsienio reikalų ministerijai.

1940 m. rugsėjo 19–25 d. Romoje įvyko pirmasis pasiuntinių pasitarimas, kurio metu pagal čekų Nacionalinio komiteto modelį buvo sukurtas Tautinis komitetas, vėliau turėjęs peraugti į egzilinę vyriausybę. Tų pačių metų lapkričio 17–21 d. įvyko antrasis⁴ pasiuntinių susitikimas Berne, kuriame dalyvavo ir prezidentas Antanas Smetona*. Minėtų susitikimų tikslas buvo mėginti tuometinėmis sąlygomis pradėti formuoti egzilinę vyriausybę, net prisidengiant neteisinėmis priemonėmis („Kybartų aktai“). Deja, diplomatai netapo politiniu centru, apie kurį būtų galėjusi susitelkti politinė tautos dalis išeivijoje. Nors Lietuvos diplomatai ir labai stengėsi, aktyvią politinę jų veiklą varžė diplomatinis statusas bei valstybių, kuriose jie rezidavo, nusistatymas jų veiklos atžvilgiu. Po karo šios priežastys dar labiau išryškėjo (pvz., Lietuvos atstovui Prancūzijoje buvo leista atlikti įprastas diplomatinės funkcijas, atribojant nuo politinių veiksmų). Dar viena svarbi priežastis, truk-

* Plačiau apie tai žr.: *Genocidas ir rezistencija*, 1999, Nr. 2(6).

džiusi diplomatams aktyviai veikti ir palai-kyti tarpusavio ryšį – karas. Tuometinio Lietuvos diplomatijos šefo Stasio Lozoraičio veikla Italijoje buvo komplikauta, nes iš Romos susisiekti su kitais kraštais, išskyrus Italijos sąjungininkes, tada buvo labai sudėtinga, todėl laikinai diplomatijos šefo funkcijas S. Lozoraitis perdavė neutralioje Šveicarijoje gyvenančiam savo pavaduoto-jui dr. Jurgiui Šauliui, kuris šias pareigas ėjo nuo 1942 m. pradžios iki 1945 m. lapkri-čio 15 d.⁵

Iki 1941 m. vasaros, kai Vokietija okupa-vo Lietuvą, egzodo sąlygomis veikę Lietuvos pasiuntiniai mėgino sukurti teisinės valdžios mechanizmą (Tautinis komitetas, „Kybartų aktai“). Tiek Romos pasitarimų metu įsteig-tas Tautinis komitetas, tiek „Kybartų aktai“, kuriuose S. Lozoraitis Lietuvos prezidento A. Smetonos fiktyviais raštais paskirtas mi-nistru pirmininku ir pavaduojančiu Lietuvos Respublikos prezidentą, iki 1941 m. vasaros nei tarptautiniu mastu, nei lietuvių išeivijos politiniame gyvenime faktiškai nesuvaldino jokio vaidmens, išskyrus tai, kad 1941 m. gegužės 11 d. Tautinis komitetas dar spėjo pa-skelbti ilgai redaguotą atsišaukimą į tautą⁶, kuriame pranešė, kad „Lietuvos Respublikos Pasiuntinių nutarimu sudarytas Europoje Lietuvos Tautinis Komitetas imasi vadovauti kovai už Nepriklausomos Lietuvos Valstybės išvadavimą iš bolševikų okupacijos...“⁷, ir Tautinio komiteto pirmininkas Ernestas Gal-vanauskas 1941 m. birželio 22 d. laiške Ka-ziui Škirpai Lietuvos tautinio komiteto var-du pakvietė jį sudaryti Lietuvos vyriausybę, „jai vadovauti bei atstovauti, pasiremiant 1938 m. vasario 11 d. Lietuvos Konstitucija“⁸. Kodėl Tautinis komitetas netapo veiklus, lietuvių išeiviją vienijantis organas, geriausiai galėtų atsakyti toliau išvardytos priežastys, kurias nurodė paskutinysis Lietuvos pasiun-tinys prie Tautų Sąjungos Edvardas Turaus-kas: šalutinės – 1) Tautinio komiteto nariai gyveno įvairiose valstybėse, taigi buvo sunku

susirinkti visiems kartu; 2) skirtingas Tauti-nio komiteto narių temperamentas [dina-miškas K. Škirpa ir gana lėti S. Lozoraitis ir E. Turauskas. – L. J.]; esminė – 3) politinių pažiūrų skirtumas (K. Škirpos perdėm akcen-tuotai provokiškos politikos linijai ne visai pritarė S. Lozoraitis, E. Turauskas ir Petras Klimas)⁹. Taip pat viena Tautinio komiteto ne-veiklumo priežasčių buvo ta, kad Euro-poje nerasta valstybės, kurioje komitetas ofi-cialiai būtų galėjęs veikti¹⁰. Beje, iš pradžių dar buvo aiškinamasi dėl komiteto įsikūrimo Ispanijoje ar Portugalijoje¹¹. Lietuvos diplo-matai P. Klimas ir E. Turauskas ketino vykti į Portugaliją išsiaiškinti dėl Lietuvos pasiun-tinybės, komiteto veiklos ar kokio nors lie-tuviškojo biuro įsteigimo galimybių¹², tačiau vėliau kelionės atsisakyta¹³ (galima prielaida, jog diplomatai turėjo preliminarią infor-maciją apie Vokietijos politinio kurso Euro-poje pasikeitimą, o tai teikė vilčių greitai at-kurti Lietuvos valstybę).

„Kybartų aktais“ S. Lozoraitis rėmėsi vienintelį kartą 1945 m., tačiau tarptautinėje aplinkoje į juos nebuvo reaguota.

1941 m. vasarą Vokietijai okupavus Lietuvą, pasiuntiniams dar kartą iškilo klau-simas – *ką daryti ir kuria politine kryptimi veikti*.

Antrojo pasaulinio karo metais Lietu-vos diplomatijos centras buvo neutralioje Šveicarijoje, kur veikė Lietuvos diplomatai dr. J. Šaulys, E. Turauskas ir dr. Albertas Gerutis. Nors Šveicarija ir pripažino Balti-jos šalių okupaciją *de facto* (nuo 1941 m. sau-sio 1 d. Baltijos šalių pasiuntinybės nebebu-vo Šveicarijos Federalinės Tarybos pripa-žįstamos), tačiau šių šalių diplomatai ir toliau išlaikė savo diplomatines privilegijas¹⁴. Lietuvos diplomatų Šveicarijoje pastango-mis buvo atgaivinta Lietuvoje egzistavusi telegramų agentūra ELTA.

Lietuvos pasiuntinybių ir diplomatų veik-lai karo metais didelę įtaką turėjo tarp-tautinė padėtis, dariusi pataisas LDT *status*

quo. 1943 m. rugsėjo 18 d. vokiečiams suėmus Lietuvos pasiuntinį Paryžiuje P. Klimą, atstovo pareigas perėmė dr. Stasys Antanas Bačkis. Lietuvos pasiuntinybės pastatas buvo užimtas vokiečių, todėl diplomato funkcijas dr. S. A. Bačkis atlikdavo savo nuomajamame bute. 1943 m. vokiečių valdžiai Paryžiuje leidus, dr. S. A. Bačkis galėjo registruoti Prancūzijoje gyvenančius lietuvius. Šis vokiečių leidimas buvo duotas su sąlyga, kad tai bus atliekama nemokamai ir nebus užsiimama jokia politine veikla¹⁵.

Vokietijoje Lietuvos pasiuntinio K. Škirpos veikla buvo suvaržyta. 1944 m. K. Škirpa įteikė Vokietijos vyriausybei memorandumą dėl nepriklausomos Lietuvos atstatymo ir buvo ištremtas į Bad Godesbergo koncentracijos stovyklą, iš kurios paleistas tik pasibaigus karui.

Sovietų Sąjungai okupavus Baltijos šalis, Švedija pripažino jų inkorporavimą į SSRS *de jure* ir atidavė sovietams Baltijos šalių auksą. Po 1940 m. okupacijos Lietuvos diplomatinis atstovavimas visiškai nutrūko, tačiau nuo 1942 m. kovo–balandžio mėn. Lietuvos diplomatai Vytautas Jonas Gylys ir Vladas Žilinskas, rezidavę Švedijoje (iki Lietuvos okupacijos dirbę Lietuvos pasiuntinybėje Stokholme), vėl pradėjo gauti diplomatinės vizas, nedraudžiančias dalyvauti politinėje veikloje. Švedijos įstaigos pradėjo priiminėti Lietuvos diplomatų išrašytus dokumentus.

Nors Didžioji Britanija ir nepripažino Baltijos šalių okupacijos ir aneksijos, tačiau dėl 1942 m. gegužės 26 d. sudarytos D. Britanijos ir Sovietų Sąjungos sutarties Baltijos šalys išnyko iš diplomatinio sąrašo, o šių šalių įgaliotųjų ministrų ir jų pavaduotojų pavardės, titulai ir rangai buvo perkelti į priedą, kuris vadinosi „sąrašas asmenų, kurie daugiau nebeįeina į diplomatinį sąrašą, bet vis dar pripažįstami Didžiosios Britanijos vyriausybės kaip asmenys, turintys tam tikrą diplomatinį statusą be nurodymo, ku-

riai šaliai jie atstovauja“¹⁶. Trijų Baltijos valstybių atstovybės Londone apie tokius pakeitimus oficialiai buvo informuotos 1942 m. rugpjūčio 6 d.¹⁷ Tokį Didžiosios Britanijos atsargumą galima paaiškinti Lietuvos pasiuntinio Broniaus Kazio Balučio žodžiais: „Anglija dabar turi didesnių gynybinių problemų, kurios visa kita nustumia antrą eilėn“¹⁸. Tuo metu Anglija buvo gyvybiškai suinteresuota gerais santykiais su Sovietų Rusija. D. Britanijos užsienio reikalų ministerijos (Foreign Office) pareigūnai Baltijos šalių diplomatiniams atstovams sakydavo, kad pasiuntiniai turi „tęsti savo darbą lyg nieko nebūtų įvykę“¹⁹, „kai dėl britų vyriausybės teisiškos laikysenos (legal attitude), tai jokie pakeitimai nebuvo Baltijos ministeriams notifikuoti“²⁰.

Buvusio diplomato A. Geručio duomenimis, Antrojo pasaulinio karo metais LDT sudėtis buvo tokia: Povilas Žadeikis – Vašingtone, B. K. Balutis – Londone, Stasys Girdvainis – prie Šventojo Sosto, Kazimieras Graužinis – Buenos Airėse ir Montevidejuje, F. Mejeris – Rio de Žaneire. Pusiau oficialiai Vichy veikė P. Klimas, jis 1943 m. vokiečių buvo suimtas (Paryžiuje atstovavo dr. S. A. Bačkis), Berne – J. Šaulys, Stokholme – V. J. Gylys. Konsulai: generalinis konsulas Jonas Budrys – Čikagoje, konsulas Vytautas Stašinskas – Niujorke, vicekonsulas Anicetas Simutis – Niujorke, garbės konsulas Jonas Julius Bielskis – Los Andžele, garbės konsulas Antanas Osvaldas Šalna – Bostone, garbės konsulas Aleksandras Polišaitis – San Paule, generalinis konsulas F. Simon – Ciuriche, konsulas D. Rachmilėvičius – Tel Avive [nuo 1942 m. – G. Valkauskas. – L. J.], generalinis konsulas plk. Grant-Suttie – Toronte²¹. Iki 1941 m. Johannesburge veikė Lietuvos konsulas C. R. MacGillivray. Taip pat galima prielaida, kad dar kurį laiką veikė Lietuvos konsulas E. Jatulis (jis apie konsulato veikimą informavo S. Lozoraitį²²) Charbine. Trūkstant istorinės me-

džiagos, šiandien būtų sudėtinga atskirai įvertinti kiekvieno diplomato veiklą Antrojo pasaulinio karo metais.

1941 m. liepos 14 d. Šveicarijoje įvyko diplomatų susitikimas, kuriame dalyvavo S. Lozoraitis, J. Šaulys, P. Klimas, E. Turauskas ir A. Gerutis. Susitikime buvo aptarti aktualiausi to meto klausimai, t. y. diplomatų pozicija Lietuvoje veikiančios Laikinosios vyriausybės (toliau – LV) atžvilgiu, Tautinio komiteto veikla, diplomatinė-politinė veikla reziduojamose valstybėse ir pagalbos nukentėjusiems asmenims Lietuvoje teikimas²³. P. Klimas į Šveicariją atvyko keliaudamas į Lietuvą, tačiau sužinojęs, kad vokiečiai „atšaukė nepriklausomybės atstatymą“, po diplomatų susitikimo grįžo į Prancūziją²⁴.

Lietuvos diplomatai susitikimo metu pirmiausia iškėlė Lietuvoje veikiančios LV klausimą. Buvo svarstoma, ar reikia pripažinti Lietuvoje esančią valdžią. Oficialiai LDT iš LV nebuvo gavusi jokios informacijos ar instrukcijų, todėl diplomatams nebuvo lengva apibrėžti savo poziciją. S. Lozoraitis pareiškė, kad „turime laikytis jos atžvilgiu palankiai, jeigu ji respektuoja nepriklausomybę“²⁵, dr. J. Šaulio nuomone, „tol, kol yra okupacija, negalime jai [Laikinajai vyriausybei. – L. J.] atstovauti. Kaip nepriklausomos Lietuvos atstovai mes negalime aiškiai su dabartine vyriausybe bendradarbiauti“²⁶. Diplomatai vadovavosi Vatikano politika nepripažinti jokių karo metu įvykusių pakeitimų ir nekonstituciniu būdu sudarytų vyriausybių. Kita vertus, atsargiam diplomatų tuometinės politinės padėties Lietuvoje vertinimui įtakos turėjo ir tai, kad trūko informacijos apie padėtį Lietuvoje. Savo poziciją LV klausimu diplomatai suformulavo Lietuvos diplomatijos šefo S. Lozoraičio ir jo pirmojo pavaduotojo dr. J. Šaulio žodžiais: „Mes tebepropaguojame Lietuvos nepriklausomybės idėją ir liigi šiol nėra iš vokiečių ar Lietuvos vyriausybės pusės priešingų pareiškimų, kalbame apie naująją vyriausybę, kaip apie vieną Lietuvos nepriklausomybės atstatymo pasireiškimų [...]“. Sukilimas buvo Lietuvos nepriklausomybės įrodymas ir nepriklausomybės atstatymo aktas buvo paskelbtas. Tai mums tik šiek tiek šiuo tarpu žinoma“ (S. Lozoraitis) ir „šiuo metu eina karas, todėl negali būti tikros Lietuvos nepriklausomybės; Lietuvoje tėra administracija, o dėl Lietuvos vyriausybės galime pareikšti, kad nieko tiesioginio nežinome“ (dr. J. Šaulys)²⁷. Daugiau šis klausimas susitikime nebuvo svarstomas.

S. Lozoraitis dėl Tautinio komiteto klausė, ar komitetas gali tęsti veiklą, jei du jo nariai negali laisvai veikti Vokietijoje (turėta mintyje K. Škirpa ir E. Galvanauskas). E. Turauskas, nelabai simpatizavęs K. Škirpai, pasiūlė išbraukti juos iš komiteto narių sąrašo, tačiau patį komitetą pageidavo palikti ir reorganizuoti, įtraukiant į jį naujus narius – dr. J. Šaulį vicepirmininku, P. Klimą nariu ir dr. A. Gerutį generaliniu sekretoriumi²⁸. P. Klimui paprieštaravus dėl komiteto narių papildymo, E. Turausko pasiūlymas buvo atmestas. S. Lozoraitis taip pat teigiamai kalbėjo apie TK išlikimą ir paaiškino, kad tik 1941 m. sausio mėnesį TK dirbti sutiko E. Galvanauskas ir K. Škirpa, todėl komitetas taip vėlai pradėjo veikti.

Užsienio politikos atžvilgiu diplomatai mėgino ieškoti „aukso vidurio“, nes, visų pirma, laikantis svarbiausio tikslo – nepriklausomybės idėjos – ir atsižvelgiant į tuometinę situaciją Europoje jiems reikėjo palaikyti gerus santykius su Vokietija, antra, reikėjo įvertinti ir anglosaksų svarbą. P. Klimas pareiškė, kad „mes nepataikaujame nei vokiečiams, nei anglams, o turime vieną tikslą – nepriklausomybę. Taktikos skirtumas neturi sudaryti dviejų orientacijų išpūdžio“²⁹. S. Lozoraitis laikėsi nuomonės, kad siekiant nepriklausomybės reikėtų veikti atsižvelgiant į vietos sąlygas ir reikalavimus.

Užsienio politikos atžvilgiu diplomatai mėgino ieškoti „aukso vidurio“, nes, visų pirma, laikantis svarbiausio tikslo – nepriklausomybės idėjos – ir atsižvelgiant į tuometinę situaciją Europoje jiems reikėjo palaikyti gerus santykius su Vokietija, antra, reikėjo įvertinti ir anglosaksų svarbą. P. Klimas pareiškė, kad „mes nepataikaujame nei vokiečiams, nei anglams, o turime vieną tikslą – nepriklausomybę. Taktikos skirtumas neturi sudaryti dviejų orientacijų išpūdžio“²⁹. S. Lozoraitis laikėsi nuomonės, kad siekiant nepriklausomybės reikėtų veikti atsižvelgiant į vietos sąlygas ir reikalavimus.

Susitikimo metu diplomatai taip pat aptarė galimybę per tarptautinį Raudonąjį Kryžių suteikti materialinę pagalbą nukentėjusiems nuo okupacijos asmenims ir prašyti minėtą organizaciją pasiūsti komisiją į Lietuvą ištirti esamą padėtį³⁰.

Šis diplomatų susitikimas parodė, kad buvo stengtasi išvengti bet kokių radikalių sprendimų, galinčių pakenkti netvirtai LDT padėčiai. Diplomatai elgėsi labai apdairiai ir stengėsi įvertinti kiekvieną savo žingsnį. Neturėdami pakankamai žinių apie LV bei jos priklausomumą ir lojalumą vokiečiams, jie negalėjo aiškiai suformuluoti savo pozicijos LV atžvilgiu. Tuometinėje karo apimtoje Europoje diplomatai sąmoningai vengė konkrečių politinių sprendimų. Taigi ir politinės orientacijos klausimas buvo paliktas atviras, nes diplomatai laukė tam tikros jėgų persvaros Antrajame pasauliniame kare, kad galėtų suformuluoti savo poziciją.

Kitas diplomatų susitikimas Šveicarijoje įvyko beveik po metų. 1942 m. gegužės 21 d. į Berną atvykęs Lietuvos diplomatijos šefas S. Lozoraitis keletą kartų susitiko su Šveicarijoje gyvenančiais ir dirbančiais diplomatais (dr. J. Šauliu, E. Turausku, dr. A. Geručiu). Susitikimai su pertraukomis tęsėsi iki birželio 14 d. Nors S. Lozoraitis ir pabrėžė svarbiausią tikslą – Lietuvos nepriklausomybę, tačiau Lietuvos diplomatai neturėjo aiškios pozicijos dėl politinės orientacijos: ką remti – anglosaksus ar vokiečius? E. Turauskas pažymėjo, kad būtų netikslinga Lietuvos likimą susieti su kuria nors viena puse, kadangi nė viena iš jų Lietuvai nieko gero nežadėjo³¹. Bendroje diplomatų išvadoje sakoma, kad nėra aiškumo, nes „nesimato nei vienos, nei antros pusės aiškios persvaros“³². Jei tarptautinė padėtis būtų buvusi pakankamai aiški, t. y. būtų aiškūs tvirti ir stabilūs lyderiai, Lietuvos diplomatams būtų buvę lengviau apsispręsti, kurią sąjungininką rinktis, kad galėtų planuoti nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą.

Tautinio komiteto klausimu dr. J. Šaulys pareiškė, kad jis nebelaiko komiteto veikliu, tačiau tam paprieštaravo S. Lozoraitis, kuris tebelaikė komitetą veikiančiu *in spe* ir pažymėjo, kad netinka kiekvienam individualiai spręsti apie organizacijas. Diplomatinės šefui pritarė ir E. Turauskas³³, todėl šio susitikimo metu Tautinio komiteto veikla nebuvo nutraukta. 1943 m. sudarytas Lietuvoje ir 1945 m. atsikūręs Vakaruose Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK'as) savo Teisių komisijos išvadose pažymėjo, kad 1941 m. birželio mėnesį įvykusio sukilimo sudaryta Lietuvos vyriausybė pakeitė TK, o uždraudus vyriausybės veiklą visas funkcijas perėmė VLIK'as³⁴.

Lietuvos diplomatų susitikimuose Berne, be minėtų klausimų, buvo aptarti tremtinių Sovietų Sąjungoje reikalai (nutarta veikti per tarptautinį Raudonąjį Kryžių, Šventąjį Sostą ir neutralias valstybes), propagandinio antisovietinio leidinio „Nouvelles de Lithuanie“ išleidimas. Diplomatai išsakė savo poziciją dėl Baltijos sąjungos – Lietuvos, Latvijos ir Estijos (nutarė politiniuose debatuose nekalbėti apie Baltijos sąjungos atkūrimą, kaip politiškai nenaudingą), aptarė rengimąsi po karo taikos konferencijai (paskirstė temas ir jų rengėjus)³⁵.

Antrojo pasaulinio karo metais LDT ryšiai su Lietuvos pasipriešinimo judėjimu nebuvo intensyvūs. Nuo 1943 m. į Švediją atvykus Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos (LLKS) ir Vyriausiojo lietuvių komiteto (VLK) atstovui Algirdui Vokietaičiui, apie įvykius Lietuvoje buvo informuojami ir Lietuvos diplomatai, išskyrus diplomatus, akredituotus prie Italijos sąjungininkų: Vokietijoje – K. Škirpą, Italijoje – S. Lozoraitį³⁶. K. Škirpos asmeninis sekretorius A. Valiukėnas, naudodamasis užmegztais ryšiais su Lietuva, informacinę medžiagą apie padėtį Lietuvoje siųsdavo Lietuvos pasiuntiniui Švedijoje V. J. Gyliui, kuris išplatindavo Lietuvos diplomatams JAV, Anglijoje ir Šveicarijoje³⁷.

IŠVADOS

Sudėtingos Antrojo pasaulinio karo sąlygos ir nepastovi Lietuvos pasiuntinybių ir diplomatų padėtis neleido LDT imtis aktyvios politinės veiklos. Nepaisant to, 1941–1942 m. Lietuvos diplomatų susitikimai Šveicarijoje parodė, kad vis dėlto buvo ieškoma geriausios išeities nepriklausomai Lietuvos valstybei atkurti. Diplomatai neturėjo tiesioginio ryšio su tuo metu Lietuvoje veikusia Laikinąja vyriausybe, todėl labai atsargiai ją vertino. Netvirta LV padėtis skatino neatsisakyti Tautinio komiteto, tik palikti jį politiniame šešėlyje tikintis suformuoti egzilinę vyriausybę. Kita vertus, komiteto pirmininkas E. Galvanauskas jau 1940 m.

simboliškai perleido valdžią K. Škirpai, pakvietęs jį sudaryti Laikinąją vyriausybę, todėl TK faktiškai nuo to laiko nebeegzistavo.

Politinės krypties rinkimosi klausimas parodė didelį Lietuvos diplomatų atsargumą ir baimę renkantis politines jėgas nepriklausomybei pasiekti. Turbūt jie laikėsi nuomonės, kad tuo metu geriausias sąjungininkas buvo laikas.

Nors Antrojo pasaulinio karo metais suvaržyta Lietuvos diplomatinė tarnyba nebuvo visavertis lietuvių egzodo politinis veiksnys Europoje, tačiau vis dėlto reikia teigiamai vertinti Lietuvos diplomatų pastangas sunkiomis sąlygomis ieškoti būdų, kaip atkurti Lietuvos valstybę.

Nuorodos

¹ Lietuvos diplomatinę tarnybą (LDT) okupacijos laikotarpiu sudarė Lietuvos diplomatai, tebedirbę Lietuvos pasiuntinybėse ir oficialiai pripažįstami tų valstybių, kuriose jie rezidavo.

² Protokolas, *Akiračiai*, 1998, balandis, Nr. 4.

³ Dr. S. A. Bačkus asmeninis archyvas.

⁴ 1940 m. rugsėjo 28 d. Berne įvyko kai kurių pasiuntinių ir Lietuvos prezidento A. Smetonos susitikimas, kuriame prezidentas buvo supažindintas su Romos pasitarimų sprendimais ir išklaudyta jo nuomonė. Šį susitikimą galima apibūdinti kaip įžanginę vėliau įvykusios pasiuntinių konferencijos dalį (plačiau apie tai žr.: E. Turauskas, *Lietuvos nepriklausomybės netenkant*, Kaunas, 1990, p. 248–255).

⁵ S. Lozoraičio 1945 m. spalio 15 d. laiškas Lietuvos diplomatams, S. Lozoraičio asmeninis archyvas Romoje; S. A. Bačkus, „Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15–1990 03 11)“, *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija*, Vilnius, 1997, t. 36, p. 5.

⁶ E. Turauskas, op. cit., p. 271.

⁷ Lietuvos tautinio komiteto atsišaukimo tekstas (nuorašas), dr. S. A. Bačkus asmeninis archyvas; E. Turauskas, op. cit., p. 271.

⁸ E. Turauskas, op. cit., p. 275.

⁹ Ibid., p. 279–280.

¹⁰ S. Lozoraičio 1941 m. vasario 28 d. laiško K. Škirpai nuorašas, S. Lozoraičio asmeninis archyvas Romoje.

¹¹ Ibid.

¹² S. Lozoraičio 1941 m. vasario 15 d. laiško K. Škirpai nuorašas, ibid.

¹³ S. Lozoraičio 1941 m. balandžio 19 d. laiško E. Turauskui nuorašas, S. Lozoraičio asmeninis archyvas Romoje.

¹⁴ D. Krivickas, „Lietuvos tarptautinis status“, *Varpas*, 1958, Nr. 3–4, p. 80.

¹⁵ S. A. Bačkus, op. cit., p. 13.

¹⁶ W. J. Hough, „The annexation of the Baltic States and its effect on the development of law prohibiting forcible seizure of territory“, *New York Law School Journal of International and Comparative Law*, 1985, Nr. 2, p. 391–392.

¹⁷ Trijų Baltijos ministerių susirinkimas latvių pasiuntinybėje 1942 m. rugpjūčio 7 d. (nuorašas), S. Lozoraičio asmeninis archyvas Romoje.

¹⁸ Lietuvos pasiuntinio Londono B. K. Balučio telegrama, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. R-1019, ap. 1, b. 7, l. 54.

¹⁹ Ištrauka iš 1942 m. rugpjūčio 8 d. įvykusio trijų Baltijos pasiuntinių posėdžio protokolo, S. Lozoraičio asmeninis archyvas Romoje.

²⁰ Ištrauka iš 1942 m. rugpjūčio 19 d. įvykusio trijų Baltijos pasiuntinių posėdžio protokolo, ibid.

²¹ *Lithuania 700 Years*, edited by A. Gerutis, New York, 1969, p. 404.

²² S. Lozoraičio 1941 m. balandžio 29 d. laiškas konsului E. Jatuliui, S. Lozoraičio asmeninis archyvas Romoje.

²³ 1941 m. liepos 14 d. diplomatų susitikimo protokolas, dr. S. A. Bačkus asmeninis archyvas.

²⁴ P. Klimas, *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje*, Vilnius, 1991, p. 169.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

³¹ Lietuvos diplomatų susitikimo Berne 1942 m. gegužės 21–birželio 14 d. užrašai, dr. S. A. Bačkio asmeninis archyvas.

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ VLIK'o Teisių komisijos 1950 m. gruodžio 16 d. pasisakymas dėl J. Urbšio telegramos. VLIK'o ir Vykdomosios tarybos pirmininkų ir S. Lozoraičio pasitarimų, įvykusių 1956 m. kovo 9–18 d. Romoje, priedas Nr. 9, S. Lozoraičio asmeninis archyvas Romoje.

³⁵ Lietuvos diplomatų susitikimo Berne 1942 m. gegužės 21–birželio 14 d. užrašai, dr. S. A. Bačkio asmeninis archyvas.

³⁶ P. Žičkus, A. Vokietaitis, Vl. Žilinskas, *Laisvės besiekiant*, Čikaga, 1983, p. 224.

³⁷ A. Bubnys, *Lietuvių antinacinė rezistencija 1941–1944*, Vilnius, 1991, p. 122.

Gauta 2000 01 31

Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija,
e-mail: Laurynas.Jonusauskas@lt-mission-eu.be

Laurynas Jonušauskas

THE ACTIVITIES OF THE LITHUANIAN DIPLOMATIC CORPS IN EUROPE DURING WORLD WAR II

Summary

The international situation in Europe during the War determined the activities of the Lithuanian diplomatic corps. Due to circumstances, some Lithuanian embassies and diplomats could not function in certain European countries. Officially Lithuanian embassies operated in London and in Vatican, whereas in Bern, Stockholm and France (Vichy France) their functioning was not fully official. Neutral Switzerland became the centre for all Lithuanian di-

plomats, where many, as well as the Embassy, acted half legally.

Despite the very complex situation, Lithuanian diplomats looked for every possibility to restore the statehood of Lithuania. During their meetings in 1941–1942 they discussed the Issue of the Provisional Government, the National Committee, the character of the political activities of diplomats and other relevant problems.